

Cijena slobode u Srednjoistočnoj Europi

Piotr Stefan Wandycz (2004), Cijena slobode. Povijest Srednjoistočne Europe od srednjega vijeka do danas, Zagreb: Srednja Europa, str. I-XII; 1-420.

Riječ je o knjizi čije je prvo englesko izdanje tiskano 1992. a drugo 2001. godine, pod naslovom *The Price of Freedom: A History of East Central Europe from the Middle Ages to the Present*. Autor Piotr Stefan Wandycz američki je povjesničar i *professor emeritus* Sveučilišta Yale u Sjedinjenim Američkim Državama, počasni doktor nekoliko sveučilišta te član znanstvenih akademija. Rođen je 1923. Krakovu, no spletom okolnosti, a ponajviše zbog Drugoga svjetskoga rata, napušta Poljsku. Studira u Cambridgeu i Londonu, a potom 1951. odlazi u Sjedinjene Američke Države. Svoj znanstveni interes usmjerio je na povijest Europe, navlastito Srednje, te svoje rodne domovine Poljske, a što se uostalom dobro može uvidjeti već i iz nekoliko njegovih značajnih radova (*France and her Eastern Allies: 1919-1925; Soviet-Polish Relations: 1917-1921; The United States and Poland; Polish Diplomacy* i dr.), a dakako i iz djela koje ovdje kanimo prikazati. Knjigu je s engleskoga jezika na hrvatski preveo Marko Majerović, s time da su dva odjeljka posebno prevedena sa zadnjega, najnovijega poljskog izdanja.

Knjiga započinje predgovorom koji je autor posebno napisao za ovo hrvatsko izdanje. Slijede potom još dva predgovora, i to onaj prvome izdanju knjige (tiskane 1992.) te drugome iz 2001. godine. U predgovorima autor obrazlaže glavne nakane svoga djela, definirajući pritom i termin Srednjoistočna Europa kao istočni dio Srednje Europe – odnosno povijesni prostor Poljske, tj. Poljsko-Litvanske Unije, zatim zemlje krune sv. Vavrlava (Češka) i Slovačka te zemlje sv. Stjepana (Ugarska/Mađarska) s Hrvatskom (no, samo u određenim povijesnim razdobljima). Treba navesti da se Srednjoistočna Europa kao termin neki put proteže i na današnju Ukrajinu, Bjelorusiju, Litvu, Latviju i Estoniju – no navedene zemlje autor ne promatra u svojoj knjizi.

U uvodu koji je podnaslovljen: *Što znači ime?* – autor općenito razlaže povijesno-političku problematiku zacrtanih prostora i naroda. Podrobnije obrazlaže sam termin Srednjoistočna Europa koji je „proizvoljan“, a nastao je „iz potrebe da se definira regija koja nije niti potpuno zapadnjačka niti istočnjačka, već predstavlja jednu ‘međuzonu’ ili ‘zemlje između’“. Također govori o terminima „centar“ i „periferija“ te o historiografskoj komparatistici koja je kao model i metoda istraživanja vrlo primjenjiva u proučavanju povijesnih područja, u ovom slučaju, Srednjoistočne Europe.

Knjiga je sadržajno koncipirana od osam temeljnih poglavlja koja na kronološkoj bazi predočuju povijest Srednjoistočne Europe, i to od srednjega vijeka (od 9. do 15. stoljeća), preko modernoga doba i krize 17. stoljeća, do prosvijećenog apsolutizma i liberalnog nacionalizma 19. stoljeća (poglavlja I–V). U šestom i sedmom poglavlju govori se o stjecanju nezavisnosti Poljske, Čehoslovačke i Mađarske (zaključno s Prvim svjetskim ratom i poraćem), a u osmom, ujedno i posljednjem dijelu, o teškom putu prema slobodi naroda i država Srednjoistočne Europe u 20. stoljeću.

Srednjovjekovno je doba opisano u osnovnim crtama, s time da posebno treba istaknuti kako je upravo prihvaćanjem kršćanstva tijekom 9. i 10. stoljeća ovaj prostor postao sastavnim dijelom srednjovjekovne Europe. Vrlo su zanimljivi i tablični podatci o broju

stanovništva oko 1500. godine. Tako je Češka (bez Moravske i Šleske) imala 1,3 milijuna stanovnika, Ugarska 4,5 a Poljska (bez Litve) 3 milijuna. Razdoblje renesanse i reformacije obilježeno je u Srednjoistočnoj Europi dvjema vladarskim obiteljima: Jagelovićima i Habsburgovcima, kao i rivalstvima među njima. U političkom pogledu za istaknuti je utemeljenje Poljsko-Litvanske unije (Lublinska unija, 1569) koja je kao plemićka republika bila jedna od najvećih država u Europi. Sedamnaesto stoljeće Srednjoistočne Europe obilježeno je velikom moći Habsburgovaca, kao i događajima koji su vezani uz suprotstavljanje njima: Praška defenestracija (1618); Bethlenov rat (1619); Bijela gora (1620); Zrinsko-frankopanska urota (1667, ugušena 1671); buna Franje II. Rákóczya (poražen 1708) i dr. U 18. stoljeću ključne su ličnosti Marija Terezija i Josip II. (za Češku i Ugarsku), dok Poljska doživljava svoja najkritičnija razdoblja (prva podjela 1772. između Rusije, Pruske i Austrije; druga podjela 1793. između Pruske i Rusije; treća podjela 1795. između Rusije, Pruske i Austrije). Turbulentno 19. stoljeće poglavito je obilježeno velikim društvenim promjenama („proljeće naroda“), i u Srednjoistočnoj Europi nailazi na plodno tlo (ukidanje kmetstva i dr.). U kulturnom i prosvjetiteljskom pogledu dolazi do utemeljenja sveučilišta, akademija i kulturnih institucija (matice, muzeji, slavenski kongresi i dr.). Množina događaja kao i nadolazeće 20. stoljeće donijelo je brojne promjene srednjoistočnomu europskom društvu. Autor je tomu razdoblju posvetio značajan dio svoje knjige nastojeći pronaći ključne aktere i događaje koji su predodredili povijest Srednjoistočne Europe.

U knjizi se unutar svega nekoliko poglavlja, i to samo uzgredno, promatra i spominje Hrvatsku, posebice u vrijeme ugarsko-hrvatske, i nešto kasnije mađarsko-hrvatske državne zajednice. Navedene su i važnije ličnosti iz naše političke i kulturne povijesti kao npr. Ianus Pannonius (tj. po najnovijim hrvatskim istraživanjima kao Ivan Panonac Vitez), Marko Marulić, Juraj Utješenović odnosno Juraj Utišinović Martinušević,¹ potom Marin Držić, Ivan Gundulić, Matija Vlačić Ilirik, Juraj Križanić. Na nekoliko mjesta obrađuje se uloga i značaj hrvatske plemićke obitelji Zrinski, točnije hrvatski ban i branitelj Sigeta Nikola Zrinski, hrvatski ban Nikola Zrinski (1620-1664), te naravno ban Petar Zrinski (i Fran Krsto Frankopan kao urotnici protiv Habsburgovaca). Spomenuti su i grof Janko Drašković, ban Josip Jelačić, biskup, i kako se ističe, filantrop Josip Juraj Strossmayer. Od ličnosti novijih razdoblja spomenut je Josip Broz Tito.

No, za razliku od gore izrečenog neugodno nas može iznenaditi tvrdnja autora, govoreći o nacionalizmu, kako: „U hrvatskom jeziku nacionalizam označava jednu od ideologija nacije, uglavnom onu koja od nacije čini apsolut, koja je ekskluzivna i često ima rasnu obojenost, dok međunacionalne odnose vidi kao borbu za sâmo postojanje i proces prirodne selekcije“ (str. 168, s napomenom da je dio preveden s poljskog izdanja autorove knjige). Nekoliko stranica dalje piše: „Na Zapadu je nacionalizam bio pretežito pozitivna pojava, temeljena na razmjernoj etničko-nacionalnoj homogenosti koja je postignuta prije 19. stoljeća te koja je odgovarala promjenjivoj društvenoj, gospodarskoj i političkoj realnosti“ (str. 171). Komentar ovome zahtijevao bi zasebnu raspravu, a ne jedan tekst kao što je ovaj. No, teško se možemo oteti dojmu kako autor pristupa ovome problemu općenito, primjenjujući neke (npr. izvan europske) modele koji naprosto na prostorima koje promatra ne funkcioniraju, tj. nemaju povijesnu podlogu u društvenome razvoju tih naroda.

¹ Usp. A. Sekulić, *Naš velikan graditelj povijesti Juraj Utišinović Martinušević 1482.-1551.*, Jastrebarsko 1996, str. 25-26.

No, krivica dijelom leži i na nama samima – hrvatskoj historiografiji koja nedostatno pažnje posvećuje prezentaciji svojih rezultata svjetskoj historiografiji. Autor je doduše u predgovornim recima knjige napisao kako će svaki čitatelj (poljskog, češkog, litvanskog, bugarskog, talijanskog, mađarskog izdanja, dakako, i sada hrvatskoga) pronaći nedostatke ili interpretacije s kojima se neće složiti. Upravo je jedna od takvih gore iznesena.

Ispred autora bili su stavljeni i mnogi drugi problemi koji se javljaju prilikom pisanja sintetičkih pregleda kao što je ovaj: od izbora i omjera podataka, njihova tumačenja i vrednovanja, do povezivanja i razumijevanja raznorodnih i specifičnih (no, u nekim slučajevima i vrlo sličnih) pojava kao i povijesnoga razvoja prostora koji se u knjizi obrađuju. Tu problematiku treba promatrati od vrlo složenih do vrlo jednostavnih pitanja (za jednoga stranog povjesničara), kao npr. banalni slučaj: kako (primjerice, engleskom) čitatelju predstaviti ime grada koji na mađarskom jeziku ima naziv Pozsony, u njemačkome Pressburg, hrvatskome Požun, slovačkome Bratislava, a radi se, dakako, o imenu za jedan te isti grad. Uz to korištenje i upoznavanje s izvorima i literaturom nekoliko historiografija i to iz perspektive jednoga američkoga povjesničara, doduše poljskih korijena, nije nimalo lagano i jednostavno. Primjećujemo da se odvažio na takav pothvat potaknut jednom značajnom činjenicom: pad komunizma koji je kao ideologija bio zajednički prostorima koje autor obrađuje u knjizi, tj. Češkoj, Slovačkoj, Mađarskoj i Poljskoj.

Na kraju se knjige nalaze napomene (u vidu znanstvenih bilježaka), vrlo korisne kronološke tablice s usporednim povijesnim podacima od 830. do 2000. godine za Češku, Slovačku, Ugarsku/Mađarsku (djelomično i Hrvatsku) i Poljsku te opću europsku i svjetsku povijest. Nakon kronoloških tablica nalaze se bibliografske napomene za opisana povijesna razdoblja u knjizi s kojima se, uz prije spomenute napomene, na jedan način nadoknađuje izostanak znanstvenoga aparata. Knjizi je također priloženo šest zemljovida koji prikazuju granične i političke prilike u Srednjoistočnoj Europi u 15. st., potom oko 1648., koncem 18. st., krajem 19. st., nakon Prvoga svjetskoga rata te nakon Drugoga svjetskoga rata. Slijedi iscrpno kazalo osobnih imena (uz naznaku godine rođenja i smrti, te funkciju ili zanimanje pojedine osobe), sadržaj te kratka bilješka o piscu.

Autor ističe kako je naslovom knjige u prvi plan želio skrenuti pažnju na slobodu pojedinca, slobodu društvenog sloja te slobodu nacije na promatranom povijesnom području – i kako je upravo bio težak i mukotrpan put do te slobode koja na koncu uvijek ima/imala je svoju vrlo visoku cijenu. A upravo je povijest Srednjoistočne Europe velikim svojim dijelom obilježena borbama za slobodu. O sutrašnjici ovih područja autor razmišlja na način da samo „budućnost može dati odgovore, no prošlost može dati neke smjernice“ – čemu bi, po svemu sudeći, i ova knjiga trebala dati svoj doprinos.

Iz svega izrečenog smatramo, imajući pritom na umu i iznesene primjedbe, kako će knjiga *Cijena slobode*, prvenstveno zbog svoga udžbeničkog karaktera, dobro doći studentima povijesti kao dodatna literatura za pripremanje ispita (poglavito onih iz novijih povijesnih razdoblja koja uostalom i jesu autoru Piotru S. Wandyczu u znanstveno-stručnome smislu najbliža), a bit će od koristi i svakom drugom zainteresiranom čitatelju koji želi saznati nešto o prostoru koji se naziva Srednjoistočna Europa.

Tomislav GALOVIĆ

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

38

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a bold, sans-serif font, followed by the word 'press' in a smaller, lowercase, sans-serif font. The 'FF' is stylized with a horizontal line through the middle of the letters.

ZAGREB 2006.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 38

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2006. godine

Naklada

400 primjeraka